

Megjegyzések

megyei könyvtáraink irodalomkutatási tevékenységéhez

MOHOR Jenő

SOKASODÓ FELADATOK, BŐVÜLŐ FUNKCIÓK

Napjaink néhány jellemzőjének, a fejlődés, az ismeretfelhalmozódás fokozódó ütemének, a tudományos-technikai forradalomnak, az információ-robbanásnak már említése is lassan közhellyé válik. Azt is sokan elmondták, megírták már - és mégis újra és újra erre kell hivatkoznunk - hogy mindez milyen hatással van a könyvtárakra. A könyvtár, klasszikus funkcióinak fennmaradása mellett, egyre többre vállalkozik - és kell, hogy vállalkozzék. A könyvtárral szemben jelentkező társadalmi igény megszűnt kizárólag könyv-igény, olvasmány-igény lenni és információigénnyel egészül ki. Ennek megfelelően a könyvtár is mindinkább (nem feledve és nem feladva hagyományos szerepét sem) információs bázissá, információhordozókat gyűjtő, feldolgozó és információkat szolgáltató intézménnyé válik.

Természetesen csak az adottságai, nagyságrendje, felkészültsége és a vele szemben támasztott igények által megszabott mértékben vállalkozhat minden intézmény önálló információgyűjtő-feldolgozó-szolgáltató tevékenységre. Ez nem jelenti - és nem is jelentheti - azt, hogy a könyvtárral szemben felmerült bármely információ-igény kielégítetlenül maradhat, hiszen könyvtáraink nem egyedül, elszigetelten állnak szemben a fellépő igényekkel, hanem más könyvtárak, információ-szolgáltató intézmények környezetében és e környezet kölcsönhatását feltételező könyvtári rendszerben működnek, melynek egyik alapelve, hogy a rendszer bármely pontján felmerülő igényeket a rendszer egészének kell kielégítenie.

A könyvtárakkal szemben támasztott információ-igény legnagyobb része szakirodalmi jellegű. Kétségtelen, hogy a szakirodalmi jellegű információigények kielégítésére elsősorban a szakkönyvtárak és a megfelelő szakmai tájékoztató intézetek hivatottak, képesek és alkalmasak. Azonban egyes szakterületeknek, a társadalmi tevékenység bizonyos meghatározott formáinak nincs meg a megfelelő szakkönyvtári-tájékoztatói ellátottsága, másrészt adott esetben az igénylő számára a szakkönyvtár (földrajzi távolsága vagy korlátozottan nyilvános volta miatt) hozzáférhetetlen. Akár az intézmények, akár az igénylők oldaláról nézve még számos oka lehet e két kiragadott (de mégis leglényegesebbnek tűnő) jelenségen kívül, a tény mindenesetre az, hogy a szakirodalmi tájékoztatás iránti igények nem csak a megfelelő szakkönyvtárakban jelentkeznek.

Bár elvben a szakkönyvtár, illetve tájékoztató intézet segítségével ki nem elégíthető információigény bármely más könyvtárban jelentkezhet, logikus és kézenfekvő, hogy a lakóhely szerinti közművelődési könyvtárak-

ban jelentkeztek. Nagyságrendjüknél, felkészültségüknél fogva azonban - csak megyei könyvtáraink (s azok sem egyenlő mértékben) alkalmasak ilyen igények kielégítésére. A tanácsi fenntartású közművelődési könyvtárhálózat struktúrája és működése is elsősorban azt teszi lehetővé, hogy az ilyen feladatok a megyei könyvtárakban koncentrálódjanak.

A szakirodalmi publikációk számának nagyarányú megnövekedése a felhasználó részéről első lépésben az áttekintés igényét kelti fel. Míg a klasszikus olvasó a témáról szóló könyvet kérte, napjaink olvasója, az "igénylő", a "felhasználó" először is a téma irodalmának jegyzékét szeretné látni, részint, hogy abból a számára valóban szükséges irodalmat kiválogassa, részint, hogy az adott téma eddigi ismereteinek birtokában, az újrafelfedezés veszélyét kiküszöbölve hatékony és gazdaságos kutatómunkát folytathasson. A kutató munkájának ezt a szakaszát - az adott témára vonatkozó információk felkutatását és összegyűjtését - arra hivatott munkatársaira, illetve intézményekre hárítja át. A fentebb vázolt okok és körülmények következtében megyei könyvtáraink is egyre inkább ilyen, erre hivatott intézményekké válnak.

Minderre fel kellett figyelniük megyei könyvtárainknak, fel kellett készülniük a velük szemben támasztott új igények fogadására, és meg kellett kísérelniük azok kielégítését.

1973-ban Tóth Gyula az OKDT részére készített "A központi szolgáltatások igénybevétele a megyei könyvtárakban" című összeállításában az érintett könyvtáraktól kapott válaszok alapján megállapította, hogy "a megyei könyvtárak elsősorban csak aktuális ajánló bibliográfiák létrehozására érzik képesnek magukat...". Hogy azóta milyen minőségi változás állt be, és hogy megyei könyvtáraink felkészültek az említett új igények fogadására, azt bizonyítja az ezekben alig több, mint két év alatt elkészült közel 400 irodalomkutatás.

AZ IRODALOMKUTATÁSOK

Az irodalomkutatás mint "műfaj", mint a szakirodalmi tájékoztatás egyik formája, nem tartozik az informatika legújabb vívmányai közé. Mint nagy közművelődési könyvtáraink munkájának része viszont szinte a legújabb fejlemény: megyei könyvtáraink objektív és szubjektív feltételei adott szintjén, azok jobb kihasználására törekedve kísérelték meg a felmerült új igények kielégítését. Az eredmények pedig azt bizonyítják, hogy kísérletnél többről, az új igények kielégítésének megkezdéséről, nagyon biztató és elismerésre méltó kezdetéről kell beszélni.

A szombathelyi Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár által kiadott "Irodalomkutatások. Az általános nyilvános könyvtárakban elvégzett irodalomkutatások jegyzéke" 1973. márciustól 1975. júliusig megjelent füzetei 395 elkészült irodalomkutatás adatait tartalmazzák. A kiadvány célja, hogy az alcímében jelzett könyvtárak (elsősorban és zömében mégis a megyei könyvtárak) által elkészített és mások számára is használhatónak ítélt irodalomkutatásokat közreadja és így - a könyvtári rendszer szellemében - az együttműködésnek olyan alapvető formáját segítse elő, ami lehetővé teszi a fölösleges duplikálásokat, az azonos munkák egymástól független többszöri elvégzésének elkerülését, az adott lehetőségek jobb hatásfoku kihasználását.

A közreadott 395 irodalomkutatás legtöbbször a szombathelyi (77), a kaposvári (55), az egri (54), a debreceni (45), a tatai (34), a zalaegerszegi (26) és a salgótarjáni (23) megyei könyvtárban készítették. Több tétellel szerepel még a jegyzékekben a békéscsabai, nyíregyházi, győri, székesfehérvári megyei könyvtár és a szegedi Somogyi Könyvtár. Néhány, illetve csak 1-1 tétel forrása további 7 könyvtár (köztük két városi, egy városi-járásos és egy felsőoktatási könyvtár, az egri tanárképző főiskoláé).

A teljesítményeknek ez a megoszlása természetesen csak számszerű adat, okai igen sokfélék lehetnek. A könyvtár esetleg nem vállalkozik önálló irodalomkutató munka végzésére, nem propagálja ilyen szolgáltatásait, vagy éppen a gazdasági-ipari és a könyvtári környezet adottságai miatt nem is jelentkezik ilyen igény. Az okok vizsgálata messzire vezetne eredeti célkitűzésünktől, nagy közművelődési könyvtáraink irodalomkutató munkájának megismerésétől. Annyit mindenesetre a teljesítmények számszerű megoszlása is bizonyítani látszik, hogy joggal beszélhetünk a továbbiak során megyei könyvtáraink irodalomkutatásairól.

Többet mond megyei könyvtáraink szakirodalmi tájékoztató tevékenységéről, ha az irodalomkutatások tárgy szerinti megoszlását tekintjük át. A címleírásokat kiegészítő ETO-jelzések alapján (csak az elsőként feltüntetett jelzettel figyelembe véve) a tematikai megoszlás a következő:

ETO	db			
0	13			
1	11	ebből	159.9	7
2	1			
3	182	ebből	301	11
			33	18
			37	113
5	16			
6	95	ebből	61	10
			62	13
			63	48
7	19			
8	37			
9	21			

Nem szándékom a kiadvány bírálata, mégis - a magam mentségéül - meg kell jegyezni, hogy az ETO szerinti osztályozás meglehetősen elnagyoltnak tűnik; a címből és a felhasznált forrásokból következtethető tényleges témát gyakran csak a második, harmadik ETO jelzet (néha egyik sem) fejezi ki hiven. Ez tette szükségessé a további vizsgálódásokhoz az irodalomkutatások ténylegesnek vélt tárgyán alapuló saját tematikai bontás alkalmazását. (Ennek a tematikai csoportosításnak természetesen semmiféle elméleti alapja nincs. Kizárólagos célja a szóban forgó 395 tétel tényleges tárgya szerinti csoportosítás, előnye pedig az, hogy néhány, érdeklődésre számot tartó téma könnyebben kiemelhető.) A fentiek szerint az irodalomkutatások tematikai megoszlása a következő képet mutatja:

könyvtári, dokumentációs munkával foglalkozó	8
világnézeti, ideológiai, politikai jellegű	41
pszichológiai tárgyú	14
szociológiai	16

közgazdasági témájú	12
szervezés-vezetés tárgyú	4
pedagógiai, oktatási, nevelési	95
néprajzi vonatkozású	7
helyismereti, helytörténeti	8
környezetvédelemmel foglalkozó	3
fizika	4
biológia	9
orvosi, egészségügyi témájú	11
műszaki jellegű	27
mezőgazdasági tárgyú	46
művészeti	12
sport tárgyú	3
irodalomtudományi	13
nyelvtudományi	6
történelmi	18
személyekhez kapcsolódó jegyzékek (művei, róla szóló irodalom stb.)	38

Fenti mennyiségeket tekintve a pszichológiai, szociológiai témák esetében - "divatos" tudományok lévén - talán még magasabb számok sem okoztak volna meglepetést. Meglepő viszont a szervezés-vezetés témájú és a környezetvédelemmel kapcsolatos kielégített igények alacsony száma.

A világnézeti, politikai és közgazdasági témájú irodalomkutatások azt látszanak igazolni, hogy megyei könyvtáraink tisztában vannak tágran értelmezett közművelődési feladataikkal és a könyvtár nevelő funkcióival.

A helyismereti, helytörténeti vonatkozású irodalomkutatások száma kevésnek tűnik, még akkor is, ha feltételezhető helyismereti vonatkozása miatt ide számítunk mintegy 10 "személyi bibliográfiát". Két év alatt 12 megyei könyvtárban mindössze 15-20 helyismereti, helytörténeti irodalomkutatás készült, holott éppen ez a terület az, ahol a megyei könyvtár a legtöbbet nyújthatja, ahol minden lehetősége megvan arra, hogy munkájával tudományos intézmény színvonalára emelkedjék.

Kiemelkedően magas a pedagógiai és a mezőgazdasági témák száma: ez a tény mindenképpen a pedagógusok és a mezőgazdasági szakemberek információigényére és nem kielégítő információellátására kell, hogy felhívja a figyelmünket.

FORRÁSOK, MÓDSZEREK

Az elemzés forrásául szolgáló szombathelyi kiadvány "menet közben", nyilván a beérkezett vélemények, javaslatok alapján nyerte jelenlegi formáját. Megindulásakor csak a címet és a tartalmat közölte, az irodalomkutatások forrásait - sajnos - nem. Így további vizsgálódásainkból - amelyek az irodalomkutatásokhoz használt eszközök, tehát az irodalomkutatási módszerek megismerésére irányulnak - eleve ki kell zárni azokat a tételeket, ahol a források megjelölése hiányzik. Kiemelhető további 42 tétel, amely a leírás szerint csak egy fajta forrás (kurrens folyóirat) alapján készült. A fennmaradó 214 irodalomkutatás leírása két vagy több forrás-fajtát jelöl meg.

A források fajtáit, használatuk gyakoriságát vizsgálva, első helyen a bibliográfiák állnak: 214 irodalomkutatás közül 116 forrásai között bibliográfiák is szerepelnek. Ha leszámítjuk a kurrens folyóiratokban található felhasznált irodalomjegyzékeket és a rejtett bibliográfiákra való két hivatkozást, 100 előfordulással még mindig - a most már szűkebb értelemben vett - bibliográfia a leggyakoribb forrás. Ez az elsőrendű szerep az irodalomkutatások könyvcentrikus szemléletére és (az átlagos átfutási időkre való tekintettel) a naprakész tájékoztatásról való lemondásra látszik utalni.

A katalógusok gyakori forrás-szerepe (96 eset) természetes, magától értetődő, hogy a nagy közművelődési könyvtár elsősorban saját állományára támaszkodva igyekszik kielégíteni a felmerült igényt, és így irodalomkutatási tevékenysége során saját katalógusait is felhasználja.

A repertóriumok intenzív használata (82 hivatkozás) a folyóiratcikkek információértékének, fontosságának felismerését és szem előtt tartását bizonyítja.

A kurrens folyóiratok (a korábban már említett 42 eseten kívül, ahol kizárólagos forrásként szerepeltek) 23 alkalommal egészítették ki az irodalomkutatások más forrásait.

Segédkönyvekhez öt alkalommal fordultak az irodalomkutatások készítői.

Az irodalomkutatások a jelek szerint igen fáradságos munkával készülnek, hiszen a források jelentős része olyan széleskörű cingyűjtemény (Magyar Folyóiratok Repertórium 65, Magyar Nemzeti Bibliográfia 16 alkalommal), amelyek ilyen célú használata meglehetősen nehézkes, nem is szólva a kurrens folyóiratok rendkívül időigényes "böngészéséről". Ugyanakkor a könyvtár saját katalógusaira való gyakori támaszkodás (és tegyük hozzá a Látóhatár tájékoztató jellegű válogatott cimanyagának forrásértékű felhasználását 12 esetben) a tájékozódás, a fellelhető irodalom köre beszűkülésének veszélyét jelzi.

E veszély elkerülésének módja az irodalomkutatás (és általában a szakirodalmi tájékozódás) megkönnyítésére létrejött, és az irodalomkutatások egyik legfontosabb forrásául szolgáló különféle szakirodalmi tájékoztató kiadványok és szolgáltatások használata. Megyei könyvtáraink irodalomkutatási forrásai között a bibliográfiák után második helyen (97 hivatkozással) ezek az információs kiadványok állnak. Durván számolva tehát minden második irodalomkutatás információs kiadványok segítségével készült, azonban ebből 58 alkalom a 62 pedagógiai témájú irodalomkutatásra jut. A 97 eset közül 69-ben (tehát sok nem pedagógiai témánál is) a felhasznált információs kiadvány pedagógiai jellegű (Magyar Pedagógiai Irodalom, Magyar Pedagógiai Információ, Külföldi Pedagógiai Információ) volt. További 8 esetben a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár, 6 alkalommal pedig megyei könyvtárak kiadványai jelentették a forrásul szolgáló szakirodalmi tájékoztató kiadványt. Az orvosi, mezőgazdasági, műszaki, közgazdasági és politikai-ideológiai témák irodalomkutatásához összesen csak 14 esetben (durván számolva minden ötödik alkalommal) használtak fel más információs kiadványokat.

Tény, hogy szakirodalmi tájékoztató kiadványokkal és szolgáltatásokkal távolról sincs minden szakterület "lefedve", és különösen a társadalomtudományok területén vannak még "fehér foltok" e tekintetben. Így nem is

csodálkozhatunk azon, hogy a történelmi, irodalmi, művészeti tárgyú irodalomkutatások forrásai között információs kiadványok nem szerepelnek. Annál meglepőbb viszont, hogy 26 mezőgazdasági téma közül mindössze 6, 13 műszaki közül 3, 8 orvosi közül 1, 7 közgazdasági közül 2 és 14 ideológiai-politikai téma közül mindössze 2 esetben vették igénybe az ezeken a területeken létező és elérhető szakirodalmi tájékoztató kiadványokat. (Azt már csak az érdekesség kedvéért jegyezzük meg, hogy a könyvtári témák irodalomkutatásához két ízben használtak fel információs kiadványt: a Magyar pedagógiai Információt...)

KÖVETKEZTETÉSEK

Természetesen az irodalomkutatás önmagában, a létrejöttét megelőző és kiváltó igény ismerete nélkül nem értékelhető egyértelműen. Az irodalomkutatást éppen az különbözteti meg a szakirodalmi információ más produktumaitól, hogy egyszeri, egyedi "termék", egy adott, konkrét és pontosan leírható igény kielégítésére készül, és ez az igény sok mindent megszabhat. Döntően befolyásolhatja a feltárandó dokumentumok típusát, az információk nyelvét, határt szabhat a kutatásnak térben és időben, sőt, színvonalban is. "Az általános nyilvános könyvtárakban elvégzett" és itt tárgyalt irodalomkutatásoknak nem mindegyike irodalomkutatás a szó fenti értelmében. Van köztük folyamatos témafigyelés, és közreadták a középiskolai pályázatokhoz, tanulmányi versenyekhez készített ajánló jegyzékeket is (ezeknél nyilvánvalóan döntő szempont, hogy a megadott irodalom könnyen hozzáférhető legyen).

Az elkészült irodalomkutatások tematikai megoszlásának, az irodalomkutatás módszereinek, a források fent leírt használatának okait jelen vizsgálódásunk nem tárhatja fel egyértelműen. Tény, hogy megyei könyvtáraink irodalomkutatási tevékenységük során nem használják ki a szakirodalmi tájékoztató kiadványok és szolgáltatások nyújtotta lehetőségeket. A bevezetőben már említett elv, amely szerint a könyvtári rendszer bármely pontján felmerülő igényt a rendszer egészének kell kielégítenie, arra is ösztönöz, hogy megyei könyvtáraink bátrabban forduljanak az országos szakkönyvtárak és tájékoztató intézmények kiadványaihoz és szolgáltatásaihoz, szakirodalmi tájékoztató tevékenységük során közvetítve ezeket a helyi felhasználókhoz. Ez a közvetítő szerep is jelentős produktív munkát kíván, hiszen a "központi" szolgáltatásoknak nem egyszerű átvételét, hanem adaptálását, a helyi igényeknek megfelelő szükség szerinti átdolgozását, szűkítését vagy bővítését jelenti.

Az MSZMP KB 1974 márciusi közművelődési határozata értelmében közművelődési politikánk fontos feladata a közművelődési könyvtárak továbbfejlesztése, alkalmassá tétele a lakosság magas színvonalu olvasási, tájékozódási igényeinek maradéktalanabb kielégítésére. Ennek a feladatnak szervező része a nagy - elsősorban a megyei - közművelődési könyvtárak feladatai között már ma is szerepel, és a jövőben egyre jelentősebb szerepet kap a szakirodalmi tájékoztatási tevékenység, elsősorban azok számára, akik a szükséges tájékoztatást a szakkönyvtári hálózatok keretében nem, vagy nem megfelelően kapják meg. Ilyenek elsősorban a pedagógusok, mezőgazdasági szakemberek, a tanácsi apparátus dolgozói, sok esetben a

szakmunkások és technikusok is (ez utóbbiak szakirodalmi és információs igénye a meginduló rendszeres továbbképzés következtében feltehetőleg jelentős mértékben emelkedni is fog).

Ezen feladatok megoldását legnagyobb közművelődési könyvtáraink is csak az országos szakkönyvtárakkal, tájékoztató intézményekkel együttműködve vállalhatják. Természetesen az együttműködés szorgalmazása, az információs tevékenység fejlesztése nem azt célozza, hogy megyei könyvtárainkat árassza el a szakirodalom és a tájékoztatási kiadványok özöne. Az információs kiadványok használatáról nyert kép azonban arra figyelmeztet, hogy megyei könyvtáraink talán még mindig nem ismerik eléggé ezen intézmények kiadványait, szolgáltatásait. (Figyelmeztetés ez a másik irányba is: figyelembe vették-e az országos szakkönyvtárak és tájékoztató intézmények a nagy közművelődési könyvtárakat mint kiadványaik, szolgáltatásaik potenciális felhasználóit?)

A megismert lehetőségek közül a megyei könyvtáraknak kell kiválasztaniuk a számukra és olvasóik számára szükségeseket és hasznosakat. Így egyrészt a szakkönyvtárak és tájékoztatási intézmények szolgáltatásai könnyebben és az eddiginél szélesebb körben juthatnak majd el az érdeklődőkhöz (illetve az eddig csak potenciális felhasználókhöz), másrészt a közművelődési könyvtárak magasabb szinten tudják kielégíteni a lakosság mind szélesebb rétegei részéről a közművelődési könyvtárakban jelentkező egyre növekvő számú és emelkedő színvonalú információs igényeket.

A könyvtárosok és a modern novellák (Meditálás 7 táblázat felett)

FOGARASSY Miklós - KAMARÁS István

A szerzők a nemzetközi olvasásszociológiai vizsgálat eredményeit lapunk 1975. 5. és 6. számában ismertették. E cikk a vizsgálat nyersanyagából a könyvtárosokra vonatkozó következtetéseket vonja le. (A szerk.)

Az újfajta módon ábrázoló irodalom esélye és szerepe ma még Magyarországon is, másutt is eléggé csekély. Bulgakov, Bellow, Böll, Déry, Faulkner, Golding, Malamud, Marquez, Mészöly, Örkény, Sánta, Semprun művei ma olvasóik szűk körében is ritkán lobbannak élménnyé. A könyvtárosok eddig is kulcsszerepet játszottak közvetítésükben. Ez a munka azért tartozik nehezebb feladataik közé, mert ők maguk is most tanulják ezeknek az íróknak a nyelvét. Jóval könnyebb a tananyaggá vált klasszikusok vagy a hagyományos módon megformált művek ajánlása, mint az áttételesen közlő modern műveké, hisz megértésükhöz, nemegyszer megfejtésükhöz sokszor kevés egyetlen olvasás, nehéz őket egy-két mondattal elmesélni, és sokszor végképpen lehetetlen egyszavas (szomorú, szerelmes, társadalmi, lélektani) "orientáló címkével" kézbeadni.